

יתד נאמן | גיליון 20

שבת קדש

בס"ד, פרשת תצוה י' באדר א' תשע"ז

עשרים שנה להסתלקותו של
האדמו"ר בעל ה"פני מנחם" מגור זצוק"ל

ופני מנחם
כפני החמה

עשרים שנה להסתלקות האדמו"ר בעל ה"פני מנחם" מגור זצוק"ל

שיחה במעונם של בניו הגאונים רבי יעקב מאיר שליט"א ורבי יצחק דוד שליט"א

וכפני מנחם כפני החזמה

בעיר הקודש, אבל האמת שאין כלל ממה לחשוש כי לכל 'כדור' יש כתובת מלמעלה, ואין הרבר תלוי בנו אלא בידי המקום, וככל שנתחזק ביגיעת התורה כך תהיה לנו הרווחה והצלחה.

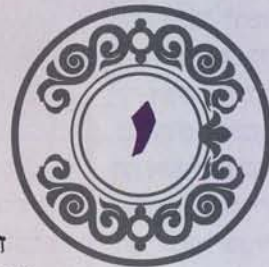
'זכור לי שבימים ההם בחורש אדר ערכנו שמחה בביתנו. תחילה חששנו שיבוא לסוב עמנו בבני ברק, אך הוא הגיע ושמו עמנו, באומרו כי חודש אדר הוא מעל המזל ואין ממה לחשוש, והוסיף, שהעיקר הוא לימוד התורה, ואם מתעסקים ומתייגעים בתורה אין ממה לפחד כלל'.

בנו חביבו הגאון רבי יצחק דוד שליט"א מוסיף לתאר בערגה - 'דמותו של אבא אבא אבא אבא אבא דמות של תורה, הוא סבר תמיד כי אין דבר חשוב מהדוגמא האישית, שהיא תוכל להנחיל לילדים ולבני הישיבה, ומאוחר יותר אף לכלל עדת חסידיו הגדולה, שככל שיראו כי הרבי עסוק כולו בעסקי התורה וכל מעייניו הינם בסוד עיונה, כך

'זה לא סוד' - פותח בפנינו בנו בכורו רבי יעקב מאיר שליט"א בזיכרוננו המופלא - 'שאבא זצוק"ל היה כולו 'שטיק תורה', וכל מעייניו היו איך להגביר חיילים לתורה

בכל דרך אפשרית. אני נזכר בימי מלחמת המפרץ בשנת תשנ"א היו שרצו לסגור את החיידרים והישיבות למשך תקופת המלחמה, והלכו לשאול את אבא זצוק"ל לדעתו, אולם הוא קבע נחרצות - שבימים כאלו חלילה לסגור ולצמצם משהו מיגיעת התורה, ואדרבה בעת שכזאת צריך להתחזק ולהוסיף בהתמדת התורה, כי התורה מגנא ומצלא, והורה להמשיך את הלימודים כרגיל.

'בתקופת המלחמה חששו יותר לשהות באיזור גוש דן מאשר בירושלים עיה"ק, לכן פנה אלי באופן אישי ואמר, שאם אני חושש ולא אהיה רגוע ביושבי כאן, אז אוכל לעלות לירושלים לדור בימים אלו

עשרים שנה חלפו מאז שהאדמו"ר בעל ה'פני מנחם' מגור צוק"ל הסתלק בפתע מעולמנו, בהותירו אחריו קהילה המומה וכואבת, הממאנת להיפרד מרבם הנערץ, אך לא פחות מכך כאבם ודאבונם של אלפי אלפי בני ישראל שהיו קשורים בתורתו שליוותה את אורחותיו כל ימיו, ואת פעליו הרבים בכל מפעלות הקודש בהם היה שותף ומחולל יחד עם מרנן גדולי התורה צוק"ל | לשם זאת ביקשנו לקראת יום השנה העשרים, להיוועד עם בני האדמו"ר צוק"ל, במעונו של בנו בכורו הגה"ח רבי יעקב מאיר שליט"א, ועם בנו מחמדו הגה"ח רבי יצחק דוד שליט"א ראש בית תלמוד להוראה גור בב"ב, שניאותו לשבת במשך שעה ארוכה עם מוסף שב"ק, ולהעלות רשמים זעירים מדמותו הייחודית שכולה אומרת תורה

במעונו של ראש
הישיבה רבנו הגדול מרן
הגראמ"מ שך זצוק"ל

הגרי"מ שליט"א: הוא שילב תמיד בין שיטת הפלפולים שהיתה נהוגה יותר בפולין, עם שיטת החילוקים והחשבונות בהיקף נפלא. זכרוננו כשלמדו בישיבה סוגיית "פלגינן דיבורא", מסר על כך מערכה מסועפת, ובכוחו הגדול בתורה חידש שיש שתי סוגיות שונות של "פלגינן" ולכל אחת גדר ועניין משלה, ובבקיאותו העצומה הביא כל המקומות שיש בתלמוד בענייני "פלגינן" והחל להוכיח ולהראות איך כל מקום מתאים לחילוקים שהביא בחשבון מופלא שהפליא את כל שומעיו. הבחורים ששמעו זאת, ראו מהי עמילות בתורה להכיר ולהקיף הכל מחד, ולרדת לעומקו של פלפול וסברא מאידך, וגם אלו שלא הבינו הכל על בוריו, ראו מושגי אמת בגדלות בתורה שהגבירו בהם החשק לכך.

הגרי"מ שליט"א: כידוע ישנן 2 דרכים שונות שאפיינו את הלומדים בגור, אחת היא דרכו של החידושי הרי"ם זצוק"ל שהיה מאריך בספיקות רבות לפי חשבונות רבים בכל מקצועות ומרחבי התלמוד, השנייה היא דרכו של השפת אמת זצוק"ל שהיה חותר בכל דבר לגופו של עניין במקומו להבינה עד תומה, אצל אבא זצוק"ל היה שילוב של הדברים, שהיה מפלפל רבות ומחלק בסברא לפי ידיעותיו הרבות. והאמת היתה, שהיו רבים שהתקשו להבין שיעוריו מרוב עוצמתם והיקפם הגדול. זו גם הסיבה שאחי ראש הישיבה הגאון רבי שאול שליט"א אמר, שאינו שש להוציא לאור את ספרי שיעוריו לרבים, כי כיום קשה מאד לצעירים לתמוד בעומק ובהיקף שכזה, והדבר יקשה עליהם להסתגל ולהתחזק אם יבקשו להבינם עד תומם, אבל בוודאי שאמרותיו ושיעוריו, מהם אלו שכבר נרפסו, משמשים בחדווה את תופשי ביהמ"ד בכל אתר. גם את ספריו של החידושי הרי"ם, היו שרצו להוציא מתוככי ספריו קטעים ואמרות בלימוד שיוכלו לשמש כעזר רב ללומדים, אך בסופו של דבר הרעיון נגנז כי היו שחששו כי זה שינוי מכפי שהיה בתחילה, ואין להם כתפיים רחבות להחליט לבד לשנות זאת.

כיצד הצליחו הבחורים לקבל ממנו בתורה ועיונה בהיותו מעיין המתגבר לרבים?

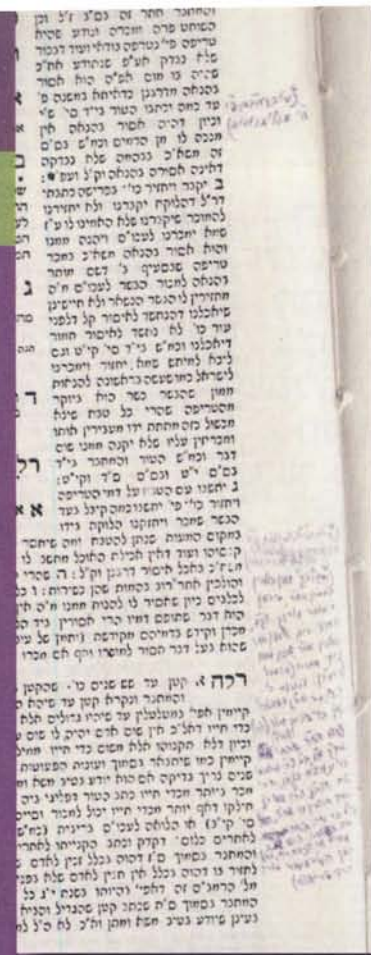
הגרי"מ שליט"א: הוא היה בעל רגש מופלא, והיתה לו גישה לכל בחור שכל עניין שחפץ בכדי להשתלם בו, ולא רק בלימוד. אני נזכר באחד הימים כשהיה תור גדול של פונים שבאו לבקש ממנו עצה וברכה בשעת קבלת הקהל, וביניהם היה בחור צעיר אחד שעמד והמתין לתורו, ולהפתעתי שהה הבחור הרבה זמן

ילמדו הכל לילך בדרכו וללמוד ממנו ביגיעה רבה ועצומה. גם כשהיינו ילדים קטנים, לא הכה אותנו מעולם וכן לא גער בנו, אלא תמיד הראה לנו דוגמא אמיתית של אדם שכל מעיינו הוא בתורה ועמלה. אני נזכר, שפעם הגעתי אליו מבני ברק להיוועץ עמו כהרגלי בדבר מה, וכשנכנסתי לחדרו היה אחוז שרעפים ביגיעת התורה על ערימת ספריו כהרגלו בחדרו. אני נעמדתי לידו, ובמשך כחצי שעה אף לא הבחין בי ולא הסיט עיניו מעומק עיונו. רק לאחר שלא היתה לי ברירה העזתי והזזתי במעט את הכיסא כדי שישמע את קולי, ורק אז ננער ממקומו והבחין בי, כשהוא שואל אותי, אם אני ממתין לו כאן זמן רב, מיד חמקתי והתחלתי לשוחח עמו בנושא שלשמו באתי להיוועץ עמו. 'דוגמא אופיינית לדרך חינוכו בכך היה כשהייתי ילד קט, והגיעו אלי כמה חברים ב"ז בתמוז כשהשתחררנו מוקדם מהחידור, בשהותנו בבית היינו מאחורי חדרו ועשינו איזו הצגה כמשחק נעורים משובב, ואף שעשינו רעש לא הגיב ולא כלום. רק כאשר הלכתי עמו לאחר מכן לתפילת מנחה, העיר לי בפשטותו כמין אורחא, שהוא חושב כי ילד בגילי צריך כבר לחוש כי י"ז בתמוז אינו יום מתאים לדברים כאלו...

'רק כעבור זמן כשהתבוננתי בדבר חשבתי לעצמי, הרי נעשה הדבר מאחורי חדרו, בזמן מנוחתו בצום לא קל כשבעה עשר בתמוז, אך טבעי היה שיאמר כי היינו צריכים להיזהר מלהפריעו, אבל לא היה הדבר אפילו בדל מחשבתו, והעיקר היה להראות לנו כי אין הדבר מתאים מבחינה רוחנית. ללמדנו דוגמא אישית אמיתית מהי.

'ולא רק לנו הילדים בבית היווה דוגמא אישית שלא מעלמא הדין, אלא גם תלמידיו בישיבה הכירו וראו מהו דמות של 'ראש ישיבה' שאין לו בעולמו דבר זולת עמל התורה וסוד עיונה, הבחורים ראו לנגד עיניהם דמות של עמילות בתורה ומושגי אנוש שאין חשוב בעיניו יותר מלימוד התורה בכל רגע'.

כשמדברים על תקופת היותו ראש ישיבה, אכן מה היה סוד כוחו בהרבצת התורה בה השקיע הרבה משנות חייו?

הדושי והערותיו על דגלון

לא אשכח כשהיה מגיע הגר"ח מליקובסקי זצ"ל לשוחח עמו בלימוד, ויחדיו הם היו מפליגים בעומקה של סוגיא, שעה ארוכה, ודבר לא יכול היה לעצור את הריתחא דאורייתא ששררה ביניהם, וכך עם אחרים כדמותו.

כשלמדתי בישיבה גדולה אצל הגר"י פלקסר זצ"ל היה ג"כ חוקר ושואל איזה חידוש נתחדש בבית המדרש, והיה שש כמוצא שלל רב לשמוע את החידושים ולפלפל בחידושי אורייתא.

הגרי"מ שליט"א: בהיבט הציבורי הוא אמר לא אחת, שבחורים צריכים שיהיה להם היקף בטרם יהיו 'למדנים', באומרו שרק מי שיש לו היקף יוכל להגיע ללמדנות אמיתית, ומאד אהב שמתעכבים יותר מדי עשירות בידע, ולא אהב שמתעכבים יותר מדי לעתים שלא לצורך ומספיקים מעט מדי בעיון. גם עם ילדיו הוא היה נוהג ללמוד מסכת ערכין, באומרו כי היא כמו ש"ס קטן שיש בו הרבה ידיעות ומושגים שחשוב לדעת בכדי לצמוח בלימוד, אך לאורך גיסא השריש בהם להבין מה שלומדים בעמקות ובבהירות שלא יהא האדם מרמה את עצמו שהבין בשעה שאין הסוגיא ברורה לו כשמלה.

מי שמעלעל ולו במעט בקורות ימיו של האדמו"ר בעל הפני מנחם מגור זצוק"ל, נוכח בעליל בקשר האיתן והחם שהיה לו עם גדולי התורה וראשי הישיבות הליטאים, ולדברי בניו שליט"א זה הגיע בעיקר מכך שהוא היה איש תורה במהותו, וכשנפגש באנשי תורה שדעת תורה היא המנווטת כל אורחותיהם, מיד היה מוצא שפה משותפת שהיא היתה מעל לכל חילוקי דעות או גישות שונות אם נוצרו.

ביקשנו במהלך השיחה המיוחדת, לברר מה עמד במקור ובטיב הקשר הייחודי שהיו לו עם גדולי התורה הללו, וכיצד הוא התבטא הלכה למעשה.

הגרי"מ שליט"א: בכהנו כראש הישיבה, ביקשו ממנו פעם שיסע לכנס הקונוונשן של אגודת ישראל שהתקיים בארה"ב, ולמרות שלא שש לכך, לבסוף נעתר נוכח הפצרות רבות, ונסע להשתתף באותו כינוס. באותו כינוס ביקש נשיא אגו"י בארה"ב רבי משה שרר זצ"ל שדווקא מרן הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל יציגו לרבים, אך הוא באמיתותו אמר, שאינו יכול להציג אם אינו מכירו דיו. לפיכך הציע שיבוא לדבר עמו בלימוד, והם ישוחחו במשך כשעה קלה, ואז יוכל לספר לרבים על אישיותו. ואכן, אחרי שדיבר עמו התפעל הגר"מ עמוקות מגדלותו התורתית, ונעמד להציגו בכינוס בהדרת כבוד באומרו שהוא "גברא רבא" שבקי בכל מכמני התורה והפליג במעלותיו. לאחר מכן כשנעמד אבא זצוק"ל לדבר, פתח ואמר, שיש לו אמונת חכמים ולכן הוא מאמין שכל דברי הגר"מ נכונים, אבל אינו מבין איך אמר עליו כל זאת, והוסיף ואמר, שלבטח הוא בא לחייב אותו שידע למה הוא מסוגל להגיע, וכזה נוטל את האחריות וישתדל להשתפר ולעשות כן.

הגרי"מ שליט"א: אחינו הצעיר רבי אריה זצ"ל היה לו קשר תורני עמוק עם מרן הגר"מ

ביחירות בפנים אצל הרבי. הרבר היה מעט מוזר לי, כי מה כבר יכול בחור לבקש מהרבי ולשוחח זמן כה רב.

כשהבנתי שאלתי לפני הרבי, השיב לי, שאותו בחור גילה לו שיש לו ספיקות באמונה והוא רוצה להתחזק בכך, ולכן הציע לו שילמד "חובת הלבבות" בקביעות והרבר יסייע בעדו, אולם אותו בחור ענה לו שכבר ניסה לעשות כן אבל לימוד זה אינו מדבר אליו, אז השיב לו הרבי בטבעיות – אני אלמד אתך יחדיו את החובת הלבבות, וכך עשה ולמד עמו בחשק גדול, והטעים בו טעם של דבר בלימודו זמן רב. ואז סיים באומרו, "אכן כמנהיג את העדה הנני משמש בכל המקצועות, כיועץ, כנגיד וכו', אבל אני גם רבי...", כאומר שזו עיקר תכליתו כשנהיג רבי, ואך דבר פשוט הוא שיאריך ללמוד עמו.

עם זאת כשהיו באים למדנים לשוחח עמו בלימוד היה מפליג עמדם במשך זמן רב וכמעט לא שם לבו שהזמן עובר, לא אשכח כשהיה מגיע הגר"ח מליקובסקי זצ"ל לשוחח עמו בלימוד, ויחדיו הם היו מפליגים בעומקה של סוגיא שעה ארוכה, ודבר לא יכול היה לעצור את הריתחא דאורייתא ששררה ביניהם, וכך עם אחרים כדמותו.

הגרי"מ שליט"א: לא רק בהנהגה, אלא גם בלימוד יכלו בחורים לבוא ולדבר עמו ככל העולה על רוחם, והיה מתענג לשוחח עמם בלימוד התורה משוב חייו. זכור לי שאמר לא אחת כשהלך לנוח מעט בצהריים, כי אם יבוא מנהלי מוסדות ויבקשו להיוועץ עמו בדבר מה יגיד להם שאי אפשר להפריע לו כעת, אבל אם יבוא בחור ויבקש לשאול שאלה בלימוד, יעירו אותו מיד. וכך נהג כל ימיו, שכשבאו צעירים וביקשו לדבר עמו בדברי תורה, ביטל כל זמנו וסדר יומו ונרתם לסייע להם ככל יכולתו ללא הפוגה.

מה היו אבן הנהגותיו לרבים, להשתקע רק בתורה?

הגרי"מ שליט"א: בתקופה מוקדמת בימי חייו קודם שנעשה לראש ישיבה, היתה לו במשך כשנה חנות ספרים שבה היה מוכר ספרים תורניים, ותמיד מדי בוקר היה לו שיעור וקביעות בלימוד עם הגה"ח רבי נתן לוברט זצ"ל ולמדו במשך שעות. אבא זצוק"ל תמיד התבטא, כי חייבים להתחיל יום חדש עם לימוד גמרא, והוא אף אמר שעם הגר"נ לוברט למד כל יום גמרא, והמינימום שלמד היה שבע דפים לכל הפחות, וכך הוא החל את סדר יומו. היתה לו גם אהבה מיוחדת לכל דבר תורה, אני זוכר בצעירותי כשלמדתי בישיבת 'אמרי אמת' בב"ב אצל הגר"מ ז"ל פלדמן זצ"ל, כל אימת שבאתי אליו ואמרתי לו חידוש ששמעתי עתה בישיבה ונאמר לי ע"י רבותי, היה מתעניין וחוקר בדבר, ומלבן עמי את הדברים בחרוה יתירה. וכן

הגרי"מ שליט"א: בחורים יכלו לבוא ולדבר עמו ככל העולה על רוחם, והיה מתענג לשוחח עמהם בלימוד התורה משוש חייו. זכור לי שאמר לא אחת כשהלך לנוח מעט בצהריים, כי אם יבוא מנהלי מוסדות ויבקשו להיוועץ עמו בדבר מה יגיד להם שאי אפשר להפריע לו כעת, אבל אם יבוא בחור ויבקש לשאול שאלה בלימוד, יעירו אותו מיד.

שעות רבות, ומדי זמן מה היה קם ומסתובב סביב שולחנו הלוח ושוב תפוס בהרהוריו, ואז התיישב במקומו ורשם דבר מה, היה זה מחזה שהותיר רושם בל ימחה אצל כל רואיו, מהי חשקת התורה להתענג על ד'.

כשמדברים על קהילת עדת גור, שורשיה עדיין בגולה בעיירות, ושם למדו יותר בשטיבלאך ולא היו ישיבות רבות, והיה מעניין לשמוע מהגאונים שליט"א על דרכה של גור בשלביה השונים.

הגרי"ד שליט"א: דווקא בעיירה גור היתה ישיבה עד לימי מלחמת העולם הראשונה, אך בצוק העתים היה קשה להקים מוסדות ולכלכלם, ולכן היה נפוץ יותר הלימוד בשטיבלאך הפזורים שבהם ישבו החסידים שעות ארוכות והתייגעו בתורה ובעבודת ד'.

מעולם לא חשש לחוות דעתו הברורה, אני זוכר שהיתה פעם אישה שרצתה ללכת לערכאות נגד בעלה ואחד מבניו של אבא זצוק"ל הזהיר והכריח אותה לבל תעשה כדבר הרע הזה, לפיכך כתבה האישה נגדו כתבה בעיתונות. באו להראות את הכתבה לאבא, אולם הוא לא התייחס לכך כלל, רק הפך הנייר ורשם על צדו האחר מחירי תורתו, ולא הביט כלל בכך, כי זו היתה דרכו להביע את הנצרך ללא חת ומורא מאיש.

הגרי"מ שליט"א: ככלל היה עניו גדול, ולא אשכח מה שהתבטא פעם באוזני רבי בנימין שרנסקי, שכל אדם יש לו איזה 'הובי' בחייו שאותו הוא אוהב, 'אצלי זהו הביזיונות', כי ידע שהם טובים בעבור האדם בעולם הזה ובוודאי לעולם הבא. יתירה מכך, בתקופה האחרונה לימי חייו רכשו לו כיסא מיוחד והביאו זאת למקומות שבהם הגיע להשתתף, אך מיד כשראה את הכיסא דחפו והזיזו באומרו – זהו עצי אשרה... ובמקומה לקח כיסא רגיל והתיישב עליו כדרך כל האדם.

הגרי"ד שליט"א: כל ימיו היה מעריך את לומדי התורה, ובכינוסים חשובים שהיו בגור, מעולם לא הושיב את הנגידים במקומות בולטים ובוודאי לא את העסקנים, אלא גדולי ומרביצי התורה הם היו היושבים בראשונה במלכות, ולהם

פיינשטיין זצוק"ל, והוא נבחן אצלו את כל דברי הפרמ"ג בעל פה, בכדי לקבל סמיכה, ואכן זכה לקבל ממנו סמיכה. והמעניין היה, שלאחר שקיבל הסמיכה הוא נכנס בצניעותו קמי מרן הגר"מ, ותינה בפניו שיש לו ספק שמא לא נהג כשורה, שבאחת השאלות שנשאל השיב את תשובתו מבלי שיזכור שהפרי מגדים דן בזה, אך מסברתו כיוון לדבריו, ומכל מקום היות ולא זכר שכתב כן על כן לדעתו מוטל עליו לספר לו את האמת ששכח מקטע זה של הפמ"ג כדי שלא יהא בכלל גונב דעתו. השיב לו מרן הגר"מ בפשטותו האופיינית – אדרבה, אם זכיתם לכוון לדברי הפרמ"ג מעצמכם, ק"ו הוא שאתם ראויים להתענד בסמיכת חכמים זו...

הגרי"ד שליט"א: מלבד זאת היו לו קשרי תורה עם גדולי התורה ברורו, ישנו מכתב מיוחד שכתב לבעל השבט הלוי זצוק"ל במוצאי יום כיפור באחת השנים, וסיים בדבריו שיכתוב לו אגב כך מה שנתחדש לו בליל יו"כ פ"השתא, והיתה זו מערכה מסועפת בסוגיא בב"מ, ללמד מה עסק בליל יו"כ, וכמה חש קירבה יתירה לשגר זאת לגדולי התורה שהתענגו על דברותיו. כך היה לו קשר ייחודי עם האדמו"ר הנתיבות שלום זצוק"ל, כשהם כיהנו יחדיו בחינוך העצמאי, ובמסגרת זו היה באסיפת רבנים יחד עם הגר"ש ברמן זצוק"ל, וכל אימת שנפגשו היו מתעכבים רבות לשוחח בלימוד, והריתחא דאורייתא שנשמעה ביניהם הפליאה את כל רואיו.

כיצד הצליח למרות העול הכבוד שהשתרץ על צווארו להשקיע בלוי בתורה?

הגרי"מ שליט"א: אני זוכר פעם שהגיע לביתו באפיסת כוחות אחרי שעות מרובות שקיבל קהל מרעיתו, ובקושי היה יכול לעלות את המדרגות לביתו, אך מיד כשנכנס לחדרו התיישב על ספריו בחדר לימודו בניחותא, ולפתע צלל בעומקה של סוגיא, ונראה היה כאילו קיבל כוחות חדשים ורעננים להשתקע אך בתורה, והיו אלו מעשים שבכל יום.

הגרי"ד שליט"א: אפילו בלילה האחרון לחייו למד והתייגע בתורה בדברים שכבר למד מאות פעמים וידע זאת על בוריי, וזה היה מבחינתו "העולם הזה" שלו, הוא באמת התענג בכך. היו שנים שהיה נוסע בשעות הבוקר למושב בית מאיר הסמוך לירושלים, שם ישב במשך שעות והתרפק על סוגיות עיונו, כשמלבד פקס לשאלות של פיקוח נפש שנדרשה בהם הכרעתו, לא היה שייך להפריע לו בשום דבר.

עד היום אנו זוכרים בערגה את ימי שלישי, בהם היה מכין את שיעורו הכללי שהיה נושא בישיבה, והיה יושב ומתייגע במשך

הגרי"ד שליט"א: כידוע ישנן שתי דרכים שונות שאפיינו את הלומדים בגור, אחת היא דרכו של החידושי הרי"ם זצוק"ל שהיה מאריך בספיקות רבות לפי חשבונות רבים בכל מקצועות ומרחבי התלמוד, השנייה היא דרכו של השפת אמת זצוק"ל שהיה חותר בכל דבר לגופו של עניין במקומו להבינה עד תומה, אצל אבא זצוק"ל היה שילוב של הדברים, שהיה מפלפל רבות ומחלק בסברא לפי ידיעותיו הרבות.

יום צרה קשה מקודמתה, הפני מנחם מגור זצוק"ל, עבר אף הוא בכור הייסורים ועמד בו בגבורה עילאית, היה זה כשכנו משה בצלאל זצ"ל נפטר בדמי ימיו בחוליו, ומאוחר יותר בתאונה הטראגית שגרעה את פתיל חייו של בנו חביבו הגאון רבי אריה לייב זצ"ל שעדיו היה לגדולות ממש. ביקשנו לנסות ולתאר כיצד התמודד עם השכול והקושי שפקדוהו בים פעליו הברוכים.

הגרי"מ שליט"א: תמיד כשהגיע ובא לנחם אבלים, היה אומר, כי גם לו יש שני בנים השוכנים בכור בהר המנוחות בירושלים. הוא היה רגיל לספר שאחינו שהיה חולה העסיקו רבות בחוליו, והוא פנה לכ"ק רבי אהרן מבעלזא זצוק"ל שיברכו, ותוך כדי הדברים אמר, כי מתקשה הוא ללמוד במנוחת הנפש מחמת כך, וזה הדבר הקשה ביותר בעבורו. לשמע הדברים בירכו הרבי שיזכה ללמוד במנוחת הנפש, ואכן מיד לאחר מכן מצאו מוסד ראוי שיכול היה לקבלו ולטפל בו, ואבא ראה בכך שברכתו התקיימה, כדי שיוכל להמשיך ללמוד בהשקט.

הגרי"ד שליט"א: כשסיים את שנת האבל על אחינו רבי אריה זצ"ל יצא לאור ספר מעט הכמות ורב האיכות שנקרא בשם 'תורתך שעשועי', ובו סודרו שיעורים שמסר מפניני הפרשיות בדרך הלומדות, וכתב מכתב ארוך ומנומק כהקדמה לספר זה, שהמסר בו היה כי "לולא תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי", ומה שניחם אותו לאחר הצרה הנוראה שפקדה אותו בפתע, היה לימוד התורה ביגיעה, שבו ראה שעשוע להתענג עליו.

אני נזכר שבא פעם לפגישה אצל מרן הגראמ"מ שך זצוק"ל, וניצלתי ההזדמנות שבא לכאן, להיענות לבקשה מארגון מב"ב לילדים פגועי מוח רח"ל, שיוכל לבקר שם, והוא לא שש כל כך מחמת שהיה לחוץ בזמן, אבל נוכח ההפצרות הסכים לבוא, אך ראיתי לבסוף שלא היתה דעתו נוחה מכך, וכשהתנצלתי על כך בפניו השיב לי - אינך צריך להצטדק, השערה הלבנה הראשונה שלי היא מהבן שלי משה בצלאל, ואני יודע מה זה לטפל בילדים פגועים, ולכן חובה לבוא ולחזקם.

ככלל ראוי לומר שהדבר הקשה ביותר בעבורו היה המעבר משמחה לאבל, וזאת משום שכשהגיע אדם לבשר לו בשורה רעה לקח את צרתו לליבו ממש כאילו הוא עצמו היה סובל מצרה זו. כך הוא חש את שמחת הזולת כאילו אירעה לו שמחה זו, ולכן כאשר לאחר מכן הגיע אדם נוסף וסיפר שרעייתו לקתה במחלה קשה, שוב היה חש כאילו הדבר קורה חלילה בתוך ביתו, ולכן המעבר הקבוע הזה שהיה לו בין אבל לשמחה היה מקשה עליו יותר מכל.

היה פעם שיהודי הגיע במר נפשו ותינה לפניו צערו הרב

רכש כבוד אמיתי שהתבטא בייחסו המיוחד אליהם. זכור לי שהיה פעם כינוס גדול, ובכל נאומו דיבר על התורה כמה יקרה היא וכמה יש להוקיר את לומדיה, ולא דיבר דבר וחצי דבר על הנגידים והחשובים שישבו בעת הזאת באולם, והמעניין היה, שהחזיק דף נייר כאילו מדבר הוא מתוככי הפתק, וסיפר לי אחר הנוכחים שעמד לצדו שכאשר הביט בפתק ראה כי הוא היה ריק משני צדיו, שהחזיקו רק בעגוות חן אופייניות.

איך התנהל הקשר בין בני הישיבה לראש הישיבה?

הגרי"ד שליט"א: דרכו היה לשבת בעיקר בביתו שהיה צמוד לבניין הישיבה. היה חרץ בין חדרו להיכל הישיבה, ותלמידי הישיבה היו מתבוננים בלימודו ויגיעתו הרבה וקיבלו מכך רבות. מלבד זאת היה יושב בקביעות בישיבות צוות הישיבה, וכשהיה נדרש לטפל בבחורים שנקלעו לקושי, היה מוסר עצמו ומשוחח עמהם, והיה מכוון אותם הרבה לעסוק בתורת המוסר, עליה היה מקפיד תדיר.

כך היתה דרכו לקרב כל בחור, וכשפעם בזמן ה'בית ישראל' זצוק"ל הוצרכו לזרוק בחור מהישיבה, אמר לו - אתה תזרוק אותו מהישיבה ואני אקרב אותו בחזרה... כי זו היתה דרכו כל הימים. **הגרי"מ שליט"א:** הוא אמר לא אחת, שהוא לוקח עמו תדיר את האורחות צדיקים והשערי תשובה, שהם ספרי יסוד לגדלות האדם, אך העיקר לימד שצריך להיות שקועים בתורה. אני זוכר בשנת תשכ"ז, לאחר שכבשו את הכותל המערבי וקבר רחל ומערת המכפלה, היו הרבה אנשים נוסעים לפקוד את המקומות הקדושים האלו, ואמר אז, שאדרבה, בעת כזאת עלינו לעסוק יותר בתורה, שהרי עשה הקב"ה עמנו ניסים ונפלאות וא"כ צריך להכפיל את הזמן ללימוד התורה. וסיפר, שבבחרותו הלך לכותל המערבי עם החסיד רבי יעקב תלמוד ז"ל מדי שבת בשבתו, וכשמוע אביו כ"ק ה"אמרי אמת" זצ"ל על כך אמר לו, שמספיק ללכת פעם בשלושה שבועות לכותל, ומאז התחיל ללכת בכל שבת מברכין בשבת אחה"צ יחד עם ר"י תלמוד, והתכוון לומר בזה שאינו ראוי להסתובב בדרכים ועדיף להגות בתורה.

כל מי שחי בימינו רואה ונוכח בצרות התוכפות עלינו, שמדי

למעלה: עם בניו
– הגר"מ (מימין) והגר"מ

למטה: שיתוף פעולה עם
גדולי התורה מכל החוגים
והעדות. אגודה אחת
לעשות רצונך

פעם הסתגר במשך שלושה ימים לנסות ולברר בשל מה הסער הגדול הזה, שהמחלה הקשה מקנת אצל רבים וצעירים בצורה מבהילה. ובסוף הגיע למסקנא שבזוודאי הכל בידי שמים, אך לדעתו עיקר הסיבה היא משום שחסר במידת עין טובה כלפי הזולת

מצרות שפקדוהו, וראו שאבא שוחח עמו ארוכות והרגיעו, לאחר שיצא מן הקורש אמר למשמשו רבי חנינא שיף זצ"ל כי ירדה לו אבן מן הלב... בשעת כושר סיפר המשמש את דברי היהודי לרבי, שבעז"ה הצליח לעוררו ולהוריד לו אבן מהלב... מה השיב לו הרבי – וכי להיכן אתה חושב הלכה האבן?! היא נכנסה לליבי!! ואכן היה זה דבר אמיתי שראינו בחוש בכל שנות הנהגתו.

מה היה אומר נוכח האסונות שפוקדים אותנו בדבר מחלות איומות ומקרים טראגיים שמתרבים והולכים?

הגר"ד שליט"א: כבר בזמנו אירע כן, ואני זוכר שאמר פעם לאחי הגאון רבי דניאל שליט"א, שביושבו במושב בית מאיר שם הסתגר על התורה והעבודה, ישב פעם והסתגר במשך שלושה ימים לנסות ולברר בשל מה הסער הגדול הזה, שהמחלה הקשה מקנת אצל רבים וצעירים בצורה מבהילה. ובסוף הגיע למסקנא שבזוודאי הכל בידי שמים, אך לדעתו עיקר הסיבה היא משום שחסר במידת עין טובה כלפי הזולת, וטעמו ונימוקו עמו, כי אפיון המחלה מביא לכך שהתאים מתרבים על חשבון תאים טובים ללא כל ביקורת, וכך המחלה מכלה את גוף האדם, וזה עונש במידה כנגד מידה על צרת עין שאנשים לא מכירים בטובת האחרים, ולכן נגרמת המחלה בהיקף דומה ובצורה וזה לכך. הגר"מ שליט"א: כשהתמנה לכהן כאדמו"ר, השמוע"ס הראשון שהוא מסר לצאן מרעיתו היה על עין טובה, והשמוע"ס השני היה על עבודת התפילה, ומשנתו היתה בכך שיחוש המתפלל כי עומד הוא לפני קונו ויפנה לאביו כפי שפונים לאבא בכל מבוקשו.

כמו כן בכל המצוות היה מקיים רצון ד' מעומק הלב ובהתלהבות ולא כמצוות אנשים מלומדה. לא אוכל לשכוח כשהלך לשרוף את החמץ בערב הפסח, והיה נוטל אותנו עמו, או שהיה נכנס לסוכה מדי בוקר קודם התפילה לברך על ארבעת המינים בסוכה, איזו שמחה והתלהבות היתה לו, חשו כי עומד הוא לפני קונו ומדבר אליו כבן המתחטא לפני אביו, אשרי עין ראתה אלה.

כיצד היה אכן מעביר את התנהגותו בעבודת ד' לרבים?

הגר"ד שליט"א: העיקר היתה הדוגמא אישית שהראה כיצד צריך להראות עבד ד' אמיתי העמל

לעשות רצון קונו בתכלית. עם זאת בענוות חן מעולם לא סבר שהוא אכן נוהג כך, אני זוכר שתמיד כששאלו אותו אם התפלל כבר תפילת מנחה, היה משיב אינני יכול להתפלל שוב מנחה, אבל לא הסכים לומר שכבר התפלל, בחושבו, וכי אכן זוהי תפילה מושלמת כפי הנצרך?!

זו גם הסיבה שלא חפץ היה לקחת על עצמו עול ההנהגה, כי חשש שיפגע הרבר בעבודתו, ואילו שראה בכך כבוד בית אבא, לא היה עושה כן.

הגר"מ שליט"א: אבא זצוק"ל הרבה תמיד להביא הרבה מדמות אבותיו שמהם הושפע רבות, ודמותו של ה'אמרי אמת' בכל הליכותיו תמיד היתה זו שעמדה לנגד עיניו, וכך הורה לרבים כל ימיו.

כשמדברים על היקף דמותו של הפני מנחם זצוק"ל, לא ניתן להתעלם מכך שמלכד גדלותו העצומה בתורה ועבודת ד', ובהנהגתו לרבים, הוא גם נשא על שכמו עול הציבור, ככהנו בכהונות רמות עוד בימי החינוך העצמאי והישיבות, ולאחר מכן במועצת גדולי התורה ובאגודת ישראל, והיה מענג לשמוע איך השתלבה דמותו הגדולה בעוסקו בפעלי הרבים בכל הדברים הללו.

הגר"ד שליט"א: בתקופה שבה כיהן כ"ק הבית ישראל מגור, התנהל אבא בראייה כוללת שראה כנגדו את כלל ישראל בצוותא, והוא היה המוציא והמביא בימיו בכל ענייני הציבור. וכן לאחר מכן ככהנו כראש הישיבה, כל מה שהתבקש על ידו לעשות כשלוחו, עשה בכל כוחו. כן היה בידירות גדולה עם כ"ק הנתיבות שלום מסלונים, ויחזיו התעסקו רבות בענייני החינוך העצמאי, והחינוך

בכך כל סתירה, ברוחב דעתו דעת תורה ידע היטב להתבונן מה עיקר ומה טפל, וידע להעריך כל דבר כערכו הראוי.

בשנת תשל"ז כשנערכו בחירות פנימיות באגו"י, וכ"ק הבית ישראל ביקש ממנו שייכנס לעסוק בדבר מה בעניין, עלה תחילה לקבר אביו בחצר ישיבת 'שפת אמת', ובכה בדמעות שליש שייתן לו השי"ת את ברכת הדרך שלא ייכשל במעשיו, ויוכל לצאת מכך ללא רבב בבוא העת.

בידי מונח מכתב שכתב אורות המתנהל בתוככי אגו"י, ובתוך דבריו ביקש ממני לחפש שלושה אנשים שאין להם מוסדות ומקורבים, וממילא יהיו נקיים מכל נגיעה אישית, והם יוכלו לנהל ענייני הסיעה, ורק אם יקשה להם דבר מה יבואו לשאול אותו, כי כל חפצו היה שיתנהלו הדברים בנקיות מוחלטת מבלי שיצטרכו לערבו בכל פרט ופרט.

הגרי"ם שליט"א: מעולם לא ראה בכוח הנהגתו שררה, ולא אחת התבטא לא שררה אני נוטל אלא עברות, וכך התנהל כל ימיו.

הגרי"ד שליט"א: היה נוהג לומר מה שכתב החידושי הרי"ם, שכל חסיד מגדיל את רבו עד לשמים בחושבו שזה כל החסידות (הובא בספר הזכות סו"פ שלח), אך פשוט שאין הדבר כן. התנגד מכל וכל לאנוכיות וחפשי שהכל יהיה לתועלת הכלל. היה לו אגב ויכוח רב שנים עם מרן הגר"ש ואזנר זצוק"ל, כי הוא סבר שרוב אנשים פועלים 90% עבור עצמם ורק 10% לשם שמים, ואילו מרן הגר"ש זצוק"ל אמר שתלוי הדבר בשיעורים, ויש אנשים שעושים מעשיהם יותר לשם שמים, ובשיעוריהם היה מזכיר הוויכוח שיש לו עם הרבי מגור, ויש בזה נפק"מ לדינא בעניין עוסק במצווה פטור מן המצווה.

אך המעניין הוא, שבסוף ימיו חזר בו מרן הגר"ש וואזנר זצוק"ל, והתבטא שעתה מבין הוא מה היתה כוונתו של הפני מנחם, וכי הוא מסכים לדעתו בדבר כוונת בני האדם, כי אכן רוב ועיקר מחשבת בשר ודם הוא לכבודו ולא דווקא לכבוד שמים. כשנתמנה לכהן באדמו"רות הגיע הגאון הגדול ר"ח קרייזוויט זצוק"ל לאחל לו מזל טוב, אולם אבא השיבו בפשטות, יאמר לי מר, מה קשה יותר להיות עבד של אדם אחד או עבד של אלפי אלפים? השיבו הגר"ח - כל ההתחלות קשות, ומכאן ואילך יערב לכם... השיבו הרבי בפשטותו - אכן, מזה אני חושש יותר, שלעתיד יערב לך...

לסיום, אומרים לנו האחים הגאונים שליט"א גלויות - כי ככל שנאריך כאן לא ניגע באפס קצה של דמותו הייחודית שאין לנו השגות במלוא היקפה, וכפי שהיה רגיל לומר 'אשרי יושבי ביתך עוד יהללך סלה', רק אלו שיושבים בבית קרוב לדמות, הם יודעים להלל ולשבח, ולכן אלו שהיו קרובים יותר בוודאי מכירים יותר בגדלותו המיוחדת בכל הליכותיו, אך בכל זאת היה כדאי להעלות טיפה מן הים ממעשיו על הכתב כדי שיהא הדברים לחיזוק עבור הצעירים קוראי המוסף למען יוכלו ללמוד מקצות דרכיו ולהתחזק בתורה ויראת שמים שהיו עיקר משוש חייו, והיה זה שכרנו.

סיימנו בברכת הוראה מיוחדת לרבנים הגאונים שליט"א על שהקדישו לנו מזמנם היקר, ולכל העוזרים והמסייעים שסייעו בעדנו להוציא לאור דבר נאה ומתקבל.

בפזורה ברחבי הארץ היה חשוכה מאד בעיניהם.

גם בימי המחלוקת שהיתה בתוככי היהדות החרדית, הוא כאב מאד על כך, ובוודאי לא הסכים שיגדירו זאת כאילו חלילה ישנה מחלוקת בין חסידים למתנגדים, וכשהתבקש למנות את מועצת גדולי התורה החדשה של אגודת ישראל, הלך לכל הצדיקים מכל העדות שייאמו לשמש כחבר המועצה, בסברו שלמען הנהגות הכלל טוב שיקבעו על ידי כמה שיותר מגדולי ישראל, ולכך שאף וחתר לכך.

זו גם הסיבה שפעל גדולות ונצורות לאחר מכן בכהנו כאדמו"ר, להשכנת השלום בתוככי היהדות הנאמנה, באומרו שאין חשיבות כמה גדול יהיה כוח הנציגות, וחשוב מכך שיהיו כולם מאוחדים בצוותא.

הגרי"ם שליט"א: הוא היה רגיל לומר על הנאמר 'ויעשו כולם אגודה אחת' שרק כשכולם יעשו יחדיו אגודה אחת, אז יהיה הדבר 'לעשות רצונך בלבב שלם', שכך יוכלו לעשות

רצונו בלבב שלם.

הגרי"ד שליט"א: היתה לו הערכה ללומדי התורה מכל החוגים, והיה בירידות מרובה עם הגרמ"א פריינד זצ"ל גאב"ד העדה החרדית, וזה לא סתר כלל את השיחת תלמידי חכמים שהיה לו עם הגר"א שפירא זצ"ל שכיח בציבור הדתי לאומי, כי לא הביט בדעותיהם אלא בתורה שהיא איחודה ביניהם יותר מכל. בכל זאת, כאדם כה מורם מעם, איך יכול להתעסק בענייני חולין שנדרשה בהם התערבותו בשלל עיסוקיו?

הגרי"ד שליט"א: הוא היה פושט צורה ולובש צורה, כי יכול היה לעסוק בעניין פוליטי שנגע לאורחות הכלל, ומיד אחר כך ברגע כמימרא שקע בד' אמות של תורה בכל חושיו, ולא היה